

Večerka, Radoslav

Souvětí se závislou větou místní v staroslověně

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1985, vol. 34, iss. A33, pp. [83]-100

ISSN 0068-2705

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/101330>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RADOSLAV VEČERKA

SOUVĚTÍ SE ZÁVISLOU VĚTOU MÍSTNÍ V STAROSLOVĚNŠTINĚ

§ 1.1. Věta závislá (VZ) vyjadřuje v tomto typu souvětí větně — podobně jako příslovečné určení místa nevětně — místní okolnosti děje nebo stavu, o nichž se vypovídá ve větě řídící (VŘ). Podle toho, jaký druh místních okolností označují, lze rozlišovat

a) VZ místní statické, vyjadřující prosté umístění v prostoru,

b) VZ místní dynamické, vymezující lokální okolnosti lineárním pohybem v prostoru, a to aa) vycházející z nějakého východiska (ablativní), nebo bb) směřující k nějakému cíli (lativní).

Tato charakteristika se týká sémantické náplně VZ samých. Ve VŘ může eventuálně být též příslovečné určení místa kteréhokoli z uvedených tří typů, takže celkové místní určení VŘ — větné spolu s nevětným — je pak možné celkem v devíti kombinacích:

**Petrъ бѣ тамо* {
 — *идеже бѣ Тома*
 — *јаможе иде Тома*
 — *отъ њѡдуже иде Тома*

**Petrъ иде тамо* {
 — *идеже бѣ Тома*
 — *јаможе иде Тома*
 — *отъ њѡдуже иде Тома*

**Petrъ иде отъ ѡду* {
 — *идеже бѣ Тома*
 — *јаможе иде Тома*
 — *отъ њѡдуже иде Тома*

2. VZ statické, odpovídající na otázku „kde“, jsou uvozeny spojkovými výrazy *ide(že)*, *izde(že)* a *krъde* „kde“. Z nich daleko nejčastější a obecně rozšířená je *ideže*; jeho varianta *ide* bez koncové partikule je v lokálním významu jen ojedinělá, v evangelním textu se objevuje pouze v různocteních některých kodexů proti *ideže*, *izdeže* v jiných (srov. níže). Poměrně řídké *izde* obráží patrně nářeční bulharské poměry, jak svědčí jeho doložení z kanonických památek jen v Supr (a z mimokanonických zejména též u Jana Exarchy); rovněž ojedinělé *krъde* je omezeno v lokálně spojovací funkci na Supr (a z mimokanonických památek je zase příznačně dobře doloženo u Jana Exarchy a u Kozmy), naproti tomu *izdeže*, jakkoli řídké, je doloženo

v památkách různé lokální proveniencie (M, A, Supr). Ojedinělé *ize* v této funkci by vzhledem k variantnímu *ideže* mohlo být i konjunkturou, srov.

Ps 94.8—9 *po dñni iskušeniě vř pustyni. iže iskusišje mjě o(ťs)ci vaši Sin, Bon, ideže Pog*

ὁ ἔπειρασεν με οἱ πατέρες ἡμῶν

VZ lokálně dynamické lativní, odpovídající na otázku „kam“, jsou uvozeny spojkovým výrazem *jamože*, ablativní, odpovídající na otázku „odkud“, spojkovými výrazy *joduže*, *joděže*, *otřňodu(že)*, *otřňoděže* a *otřkoduže*, které jsou všechny doloženy v Supr (poslední z nich v jediném dokladu), kdežto v evangeliích je *joduže* a v EuchSin *otřňoduže* a *otřňoděže*; v PsSin je též ojedinělé *jedě*, mimo kánon pak v témže významu a funkci též *otřňegože* (DOGRAMADŽIEVA, s. a.; 1971), srov. na posledně jmenovaný prostředek doklad

Ph 3.20 *naše bo žitiže na n(e)b(e)sychř jestř.*
ot nježože i s(ť)p(a)sitelja židemř Christ, Mak, ot(ť)-
noduže Ochr, Slepč, Šiš

ἐν οὐρανοῖς ἕκταρχει ἐξ οὗ καὶ σωτήρα ἀπεκ-
δεχόμεθα

Vzácně může být též užito spojovacího výrazu statického *ideže* ve významu lativním, srov.

Mc 14.14 *i ideže ašte vñnidetř. rěčeta g(ospodi)nu domu Z, M*

ὅπου ἔδν εἰσελήθη

Supr 270.13—16 *potomř že povelěšje nečřstivii vřsvi.*
i vřložišje i vř vratř ižde i s(vě)taago ionř.
i tu sřlomišje vřsě kosti jemu

ἐνέβαλον αὐτὸν εἰς τὸν κοχλῆαν, ὅπου ἐ-
κρίσθη ὁ ἅγιος Ἰωάννης

Srov. též z památek mimokanonických

Jac 3.4 *obraštajutř se otě mala křmila.*
ideže ašte strěmljenije praveštumu choštetř Šiš, kamo že Slěpč,
jamože ašte Christ

ἐπὶ ἐλαχίσθου κηθαλζον, ὅπου ἡ ὁρμη τοῦ
εὐδύνοντος βοδλεται

Hb 6.20 *ideže přéd(ť)teča po nasř. vñnide is(usř). po činu*
melchisedekovu. archierei by vř věky Slěpč, Mak

ὅπου πρόδρομος ἕκερ ἡμῶν εἰσήλθεν Ἰησοῦς

§ 2. *Ide(že)* a *iždeže* jsou původní adverbia tvořená od j-ového anaforicky-relativního pronominálního základu d-ovými intenzifikujícími, resp. též identifikujícími partikulemi

*de/*dje. Spojovací výraz *kedě* je od původu rovněž pronominální adverbium, ale tvořené ze základu primárně interrogativního *kŭ < *kŭŭ, rozšířeného o tutéž dentální partikuli -de jako oba předchozí; z tázacího významu (a vedle něho) se vyvinula i jeho funkce relativní, tj. specifický spojovací.

Jamože je odvozeno od j-ového pronominálního základu anaforicky-relativního, rozšířeného (podle *kamo*, *tamo* aj.) o m-ovou partikuli, která měla původně asi význam prosekutivní; ten pak mohl zcela organicky a nenásilně přejít v latvíní. *Jōduže*, *jōdže*, *otŕŕōdu(že)*, *otŕŕōdže* a *jedě* jsou rovněž útvary tvořené od uvedeného j-ového základu analogicky podle *kedu*, *kedě* a *tdu*, *tdě*; ojedinelá forma *jedě* by byla mohla vzniknout (nedůslednou) přehláskou *jo* > *je*, pokud by tvar *jedě* nebyl vůbec původní a pro celou řadu výchozí (kdyby bylo správné jeho spojení s lat. *inde* < **imde*).

Formy s -ŕ- po pův. ablativní předložce *otŕ* vznikly analogií podle spojení předložek-předpon *vrŕn* a *sŕn* s j-ovým pronominálním základem. Tatáž předložka-předpona se objevuje i v útvaru *otŕkōduže*, v němž je dále etymologicky nesporný jen jeho pronominálně interrogativní k-ový základ; ostatak je ne zcela jasný, spojení s lat. *unde* nebo *quando* je málo pravděpodobné, protože jde asi o lat. neologismus, spojení s řec. *pothen* < **kuo-dhen* naráží na potíže hláskové, takže nejpravděpodobnější se jeví výklad tohoto útvaru jako psl. neologismu vzniklého redukcí pův. **ka-mo-dě* (KOPEČNÝ, 1980); z tázacího významu se funkce relativní mohla vyvinout zcela organicky.

Všechny uvedené spojovací výrazy se spojují zčásti obligátně, zčásti variantně ještě s partikulí -že < **ge* nebo **g^{we}*; v staroslovenštině měla funkci označovat relativ (srov. *jego*, ale *jegože* atp.), resp. též funkci identifikační nebo zesilovací.

K etymologii slov. relativů vůbec a ke vztahu relativ j-ových a k-ových srov. GONDA, 1954; GALÁBOV, 1957; BAUER, 1967; KOPEČNÝ, 1973 a 1980; BÚJUKLIEV, 1977; KURZOVÁ, 1981.

§ 3.1. Jakožto původní (nebo nepůvodní) relativně pronominální adverbia s primárním významem lokálním vyjadřovaly uvedené výrazy zprvu identitu s nějakým příslovečným výrazem ve VŘ: **tamo*, *ideže*. Místní adverbia ve VŘ spínají stsl. souvětí s VZ lokální v pevnější syntaktický celek; konstrukce s nimi lze pokládat za jeho specifický podtyp (a), např.

Mt 2.9 *sta vrŕchu. ideže bě otročę A, S*

ἵσταθη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ καιρὸν

Korelativní protějšek ve VŘ tvoří spojovacímu výrazu ve VZ pronominální adverbia, a to jednak kolektivní, např.

Supr 144.5—7 *vsŕžde sy izdeže tę kto pomolitŕ,*

jednak demonstrativně lokální, např.

Supr 251.4—6 *jōduže načętŕka ischodŕ sŕmŕtŕ imě. tōdu že život' vrŕchodŕ životŕnyi sŕtvori*

θεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξόδου ὁ θάνατος ἔσ-
χεν, ἐκεῖθεν ἡ ζωὴ τὴν εἴσοδον τῆς ζωῆς
ἔτεκτῆνατο

Supr 372.27—29 *otŕchoditŕ nagŕ. onamo izde pače člověkŕljubęje namŕ trě(bě). izde množaiši milostŕ*

γυμνῶν ἀποιόντων ἐκεῖσε, ἐνθα μάλιστα
φιλανθρωπίας ἡμῖν χρεία, ἐνθα κολλοῦ
τοῦ ἔλαςου

Nejčastěji je tento podtyp doložen s *tu* ve VŘ, ať už v apodozi, např.

Mt 18.20 *ideže bo esta dva li trbe sbrani vč imę moe.*
tu esmč po srědě ichč M, A, S

οὐ γὰρ εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς
 τὸ ἕμδν δνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν

L 12.34 *ideže bo estč sčkronvište vaše. tu i srědčce vaše*
bođetč Z, M (též Mt 6.21)

δκου γὰρ ἐστὶν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ
 ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται

Supr 400.19—22 *ižde bo zavistč. tu životč. vraždy i svari*
i přělčsti. i rycę i oglagolania slovesa. i chuly i ukorenija

φθόνος ἐκεῖ πολιτεύεται, ἔχθραι καὶ μάχαι
 καὶ ἀπάτη καὶ φιλονεικίαι καὶ κακολογίαι
 καὶ βλασφημίαι καὶ λοιδορίαι

Supr 251.2—4 *ideže bo prvěe sprostotč branč položi. tu*
prvěje vračč bylije prilagajetč

δκου γὰρ τὸ πρῶτον ἔτρωσεν ὁ πολέμιος,
 ἐκεῖ πρῶτον ὁ ἱατρὸς τὴν ἔμπλαστρον ἐπι-
 τίθεισιν

nebo — řidčeji — v protázi, např.

Ps 52.6 *tu boěžję sję stracha ideže ne bě stracha Sin*

ἐκεῖ φοβηθήσονται φόβον, ὅν οὐκ ἦν φόβος

Podobně jako ve větách relativních mohlo tu dojít vlivem řeckým k „progresivní asimilaci (atrakci)“ a redukci (SŁOŃSKI, 1908; BUJUKLIEV, 1968; VEČERKA, 1983), tj. k elipse korelativního adverbia a ke změně vlastního spojovacího (relativního) výrazu do podoby vyjadřující prostorovou orientaci onoho elidovaného korelativa, např.

Mt 25.26 (podobně též 25.24) *sčbiraję jęđuže ne rastočichč*
Z, M, A, S

συνάγω θθεν ὀβ διεσυχδρπισα

(tedy nikoli **otč tędu. ideže*, podobně jako ani v řec. textu není **ekeithen, hou, nýbrž hothen*), srov. podobně

Supr 507.21—22 *da ne izlazi slovo skvrčnavo jęđěže ch(ristos)č*
včlazitč

μη̄ ἔξερχέσθω λόγος αἰσυχρὸς θθεν εἰσέρχε-
 ται χριστὸς

Korelativní lokálně demonstrativní adverbium ve VŘ je velmi často nevyjádřeno, protože je implikováno sémantikou přísudkového slovesa vyjadřujícího buď prostorově orientovaný pohyb (*běžati, iti, priti, iziti, otiti, doiti, včniti, doiti, včchoditi, včschoditi, otčchoditi, vesti, izvesti, včvesti,*

včlěsti, otčlōčiti (se), približiti se, pasti), nebo statické umístění v prostoru (*byti, žiti, ležati*), nebo lokalizovatelnou činnost, akci, situaci (*žeti, sčbirati, raždati se, stati, sčkryvati, učiti, povřešti, položiti, rasypati, prilagati* atp.). Explicitně vyjádřené lokální určení přísudku ve VŘ s pomocí demonstrativního pronominálního adverbia v korelaci s (původním) relativním adverbium ve VZ je příznakové a má většinou i specifickou syntaktickou motivaci (§ 6).

2. Je-li lokální adverbialní výraz ve VŘ vyjádřen předložkovým pádem jména, může být VZ vyjadřující (větně) lokální okolnosti uvozena buď „ad formam“, tj. relativním zájmenem kongruentním v rodě a čísle se jménem, které tvoří jádro příslovečného obratu ve VŘ: **na městě, na němž, nebo „ad sensum“*, tj. relativním adverbium jakožto zástupným členem identifikujícím ve VZ svůj protějšek ve VŘ podle jeho adverbialního významu jako celek: **na městě, ideže*.

Obraty prvního typu, s relativem kongruentním, se za souvětí se závislou větou místní nepokládají, nýbrž jsou to souvětí s relativními větami adjektivními. Mívají někdy nápodobou řečtiny i specificky „zkrácenou“ podobu s antecedentem po relativu (SLOŇSKI, 1908; BUJUKLIEV, 1968; VEČERKA, 1983), např.

L 9.4 *i vč nže domč včnidete tu přebyvaite* Z, M, A, S

καὶ εἰς ἣν ἂν οἰκίαν εἰσελθετε, ἐκεῖ μένετε

Pokud je v nich determinovaným jménem substantivum obecně lokálního významu město, nabývá obrát s ním jako celek charakter adverbialně spojovacího prostředku s významem „tam, kde“ např.

J 11.6 *prěbystč. na němž bě městě dčva dčni* Z, M, A, S, Kupr (též Supr 313.18)

ἔμεινεν ἐν ᾧ ἦν τόπων δύο ἡμέρας

Zato obraty druhého typu, s původním relativem adverbialním, za specifický podtyp (b) souvětí s VZ místní pokládány být mohou, i když konstrukce s kongruentním a nekongruentním (adverbialním) relativem si byly sémanticky i funkčně velmi blízké, jak dokládá i variantní čtení z evangelních kodexů

L 4.16 *pride is(us)č vč nazaretč. ideže bě včspitěč S, A, vč nemže M*

ἦλθεν εἰς Ναζαρά, ὅυ ἦν τεθραμένος

Příklady souvětí s VZ místními rozvíjejícími adverbialní určení vyjádřené ve VŘ předložkovým pádem jména:

Supr 537.1—2 *včlězošč vč grobč. ideže běaše umčryi s(y)nč ichč*

Ps 131.7 *poklonimč sje na městě. ideže stočste nodžě ego Sin*

προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον, οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ

Mt 12.44 *ὄρασις* σε *ὡς χριστός* μοι. *ὁτινή* ἰδοὺσε *izid'v* M, Z

εἰς τὸν οἶκόν μου ἐπιστρέψω ὅθεν ἐξῆλθον

Mt 26.57 *oni že emže is(us)a vēsē kč kaějě archiereovi. ideže kčnizhnic i starci sčbčraže se* M, Z, A, S

ἀπήγαγον πρὸς Καταφᾶν τὸν ἀρχιερέα, ὅπου γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβύτεροι συνήχθησαν

Supr 218.6—7 *rouvže jč vč gorě. na městě ideže leža'de*

ἔρριψεν αὐτήν ἐν τῷ ὄρει ἐν τῷ τόπῳ,
ὅς ἦν κατεχόμενος τὸ λεῖψανον

Ps 102.2 *včzvēs vdi moi vč gory. otinějděže pridetv potošiv moě Sin*

ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου εἰς τὰ ὄρη, ὅθεν ἤξει ἡ βοήθειά μου

Supr 203.6—8 *mysleštu že jemu abije it(i) vč pustyně. otinějděže božijemč javčjenuimč pride sěmo*

ἀναζευγνύειν ἐν τῇ ἐρήμῳ ὅθεν (...) ἐκ-
δόμησεν

Substantivum označující nějaký místní pojem mohlo být takto rozvíjeno i tehdy, když ve VŘ nemělo funkci jejího příslovečného určení místa, např.

Mc 14.14 *kčde estv obitělv ideže paschč (...) sčněmč* M, Z

κοῦ ἐστὶν τὸ κατάλυμα μου, ὅπου τὸ πῶσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγω

Mt 28.6 *vidita město. ideže leža ch(r)st'v* Z, M, A, S

ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο ὁ κύριος

Supr 38.14—15 *koje jestv město izdeže iměnije leživč*

ποῖος ἂν εἴη ὁ τόπος, ἔνθα ἐνόμιζον αὐ-
τοῦ τὰ χρήματα

Supr 145.20—21 *vědy město. k'de živetv svetyi*

ἐπιστάμενος τὸν τόπον τοῦ οἰκήματος, ἐν
ᾧ καθείρκετο ὁ θεῖος

Funkčně lze rozlišovat (tak DOGRAMADŽIEVA, 1971) VZ lokální, rozvíjející jméno ve VŘ, restriktivní, tj. konkretizující určené jméno tím, že ho vyčleňuje jako specifické individuum z třídy stejnorodých předmětů, např.

Supr 537.20—23 *přišedže že na to město. ideže nynja křstvčjani slčrvč postavivše (...) samč tv s(vě)tyi ep(isko)pv otčdastv d(u)žč*

a nerestriktivní, přinášející dodatkovou informaci o determinovaném jménu, např.

J 12.1 *is(usъ) že (...) pride vъ vitaniŕj. ideže bě lazary
umъry Z, M, A, S*

ἦλθεν εἰς Βηθανίαν, οὗκου ἦν Λαζαροῦ

3. Dalším podtypem (c) souvětí s VZ lokální jsou souvětí s uvedenými spojovacími výrazy užívanými už mimo vztah ke jménu ve VR, tj. ve funkci skutečného (větně vyjádřeného) místního příslovečného určení děje nebo stavu VR, např.

Mc 5.40 *i vьnide ideže bě otroče leže Z, M*

εἰσπορεύεται οὗκου ἦν τὸ καιδέλον

J 11.32 *pride. ideže bě is(usъ) Z, A, S ide M*

ἦλθεν οὗκου ἦν Πησοῦς

J 21.18 *i vedetъ ěmože ne chošteši Z, A*

οἴσει οὗκου οὐ θέλεις

Supr 167.28—29 *vedevě tę otrъňqdu tę vьzvedochově*

ἀποφερομέν σε, ὅθεν ἀνηγαγομέν σε

Supr 404.28—29 *běža izde zavistъ ne razdajetъ sę*

οὗκου φθόνος τεκταίνεται

Supr 501.12—13 *takože vьnide plivъŕj. kde bě božstvomъ*

εἰσῆλθε τῇ σαρκί, οὗκου ἦν θεότητι

Euch 54b 2—19 *ašte li esi posъlanъ cęmъ. i primętalъ sę
vьnezaarp. ili iz morě. ili iz-d-rěky (...) ili otrъnjqduže
vęmъ i ne. vęmъ. (...) otlqři sę i otrъdęli*

ἦ ὅθεν ἴσμεν

Teprve věty tohoto subtypu by tedy bylo možno hodnotit jako pravé příslovečné věty lokální, i když jejich spojovacím prostředkem je relativní adverbium, jehož užití bylo motivováno jeho vztahem k lokálnímu určení ve VR sice nevyjádřenému, ale implikovanému sémantikou přísudkových sloves (viz o tom zde § 3.1.).

4. Synonymii uvedených spojuvacích prostředků — vždy v rámci jednoho místního vztahu, tj. statického, dynamicky lativního a dynamicky ablativního — dokumentují doklady s variantním čtením téhož místa (nebo jeho citátu) v různých kodexech, např.

J 11.32 *pride ide bě is(us)ъ M, ideže Z, A, S*

δπου ἦν

J 3.8 *duchъ ideže chošetъ dušetъ M, Z, izdeže A*

τὸ πνεῦμα δπου θέλει πνεῖ

J 17.24 *choštq. da ideže esmъ azъ. i ti bodqtъ sъ mnojo A, S, izdeže M*

θέλω ἵνα δπου εἰμι ἐγὼ κάκεινοι ᾧσιν μετ' ἐμοῦ

Mt 18.20 *ideže bo esta dъva. li trъe sъbъranī vъ imę moe M, A, S, izde Supr 206.17*

δυ γάρ εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι

Mt 25.24 *zъne ideže něsi sělъ M, Z, A, S, izde Supr 377.3*

εἰσέλθητε εἰς οἰκίαν, ἐκεῖ μένετε

Mc 6.10 *ideže kolizъdo vъnidete vъ domъ. tu prěbyvaite M, izdeže Z*

θερῖζων δπου οὐκ ἔσπειρας

J 10.40 *ide (...) na město ideže bě ioanъ. prězde kръstę Z, izdeže M*

εἰς τὸν τόπον δπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτων βαπτίζων

Mc 16.6 *se město ide bě položeno M, ideže Z, A*

δπου ἔθηκαν αὐτόν

J 1.28 *sii vъ vithanii byšę. ob onъ polъ iorъdana. ide bě ioan(ъ) kръstę A, ideže Z, M*

δπου ἦν

J 19.18 *izide že vъ naricaemo kranievo město (...) ide i propęšę Z, ideže M, A, S*

δπου αὐτὸν ἔσταύρωσαν

Mt 24.28 *iždeže bo ašte Z, ideže bo ašte A, S*

δπου ἐάν

Charakteristický je po této stránce i doklad s třemi paralelními souvětími se závislou větou lokální, z nichž každá je uvedena jiným spojovacím prostředkem, ačkoli v řec. předloze se opakuje týž:

Supr 404.28—30 *otide ide i něstř viděti. běža ižde zavistř ne raždajetř se. otide kde ljuby živetř*

ἀνεχώρησεν δπου ὁδός οὐ φαίνεται, φε-
γει· δπου φόνος οὐ τικτει, ἀναχωρεῖ·
δπου ἀγάπη πολιτεύεται

Střídání synonymních prostředků zde bylo vyloženo (DOGRAMADŽIEVA) jako projev tendence k stylistické disimilaci textu, tj. snahy vyhnout se opakování týchž prostředků v blízkém sousedství.

§ 4.1. Místní okolnosti vyjádřené VZ lokální mohly být pojaty zobecněně jako libovolné co do svého prostorového umístění, respektive jako prostorově generálně distribuované, tj. ve významu „kdekoli“, „kamkoli“, „odkudkoli“. Prostředkem sloužícím k vyjádření tohoto významu byly partikule *koliždo* (pouze v evangelních kodexech), *ašte*, řidčeji též *ašte da* a kombinací obou základních prostředků rovněž *koliždo ašte*, připojované k základním spojovacím prostředkům; jsou doloženy tyto komplexní spojovací prostředky vyjadřující libovolnost místního zařizování: *ideže koliždo, ideže ašte, iždeže koliždo, iždeže ašte, jamože koliždo* a *otěnjoděže ašte* (DOGRAMADŽIEVA, 1973). Příklady:

Mc 6.10 *ideže koliždo vřnidete vř domř. tu přěbyvaite M, iždeže koliždo Z*

δπου ἐάν εἰσελάθητε εἰς οἰκίαν, ἐκεῖ μέ-
νετε

Supr 299.17—18 *iždeže ašte da jesi. to pridō ti vř sně*

καὶ δπου δ' ἂν διαγῆς, ἐφίσταμαί σοι καθ'
ἔθνους

Euch 53b 23—25 *ideže ašte esi. i otěnjoděže ašte ideši. ili samř esi velřževolř. i nevidimř. ili grědř*

δπου ἂν τυγχάνης, ἦ (// ὅθεν) ἀπέρχη

U Jana Exarchy Bulharského je doložen ve stejné funkci komplexní spojovací obrat *kěde ljubo ašte* (DOGRAMADŽIEVA, 1973), srov. *da këde ljubo ašte obrěšteši se ili prilučiši se nadř kyimř ljubo sadomř stoję. to javę vřspoměneši tvoręo pamęř* Šest 99c 4.

2. Partikule *koliždo* je kompozitum obsahující pronominální k-ový základ (*ide*. **kmo*-) rozšířený o intenzifikující l-ovou partikuli; už v tomto útvaru (*koli*) se mohla z původního významu časového („kdy“) vyvinout ve spojení s relativy (a interrogativy) funkce generalizující, tedy *kto koli* = „kdo kdy“ → „kdokoli“. Připojené *-ždo* není etymologicky

průhledné a vykládá se — v podobě *-z̄bde*, snad původnější — buď jako deetymologizovaný tvar slovesný **z̄bde(tb)*, nebo jako spojení **že + *bde*, kde **bde* (tj. jako samostatný útvar po protezi *z̄bde = stsl. ide*) je relativní adverbium, nebo konečně jako spojení partikulí *z̄b < *že + de*. *Ašte* se v těchto obrazech užívá doslovným napodobením řec. *ean/an*. (KOPEČNÝ, 1973 a 1980, dle abecedy.)

3. Závislé věty uvozené těmito komplexními spojovacími prostředky jsou příznakové protějšky (s příznakem lokální libovольnosti, indiferentnosti k lokální zařikovanosti) příslušných spojovacích prostředků prostých, které tento příznak výslovně nevyjadřují, a představují tedy v soustavě prostředků spjatých privativní opozici příznakovosti a bezpříznakovosti člen bezpříznakový, takže jako takový mohou pak eventuálně stát i na místě členů příznakových. V některých dokladech proto stojí v některých evangelních rukopisech bezpříznakové *ideže* proti variantnímu příznakovému *ideže ašte*, *ideže koliz̄bdo* v jiných rukopisech ve stejném významu, srov.

Mt 8.19 *idq li v̄b sl̄d̄z̄ tebe. j̄amože ideši* S, *ěmože koliz̄bdo* Z, M, A

ἀκολουθήσω σοι ὅπου ἐὰν ἀπέρχῃ

Stejný generalizovaný význam má též *iždeže* korespondující s korelativním *v̄b̄sz̄bde* ve VŘ, srov.

Supr 144.3—7 *pastuchz̄ blagyi (...)* *v̄b̄sz̄bde sy iždeže t̄q kto pomolit̄ istinnoje c̄esar̄stvo*.

§ 5.1. Užití gramatických časů ve VZ místních je především absolutní, tj. jejich funkci je vztáhnout časově děj nebo stav jimi vyjádřený k okamžiku promluvy jako současný (čas přítomný), předčasný (čas minulý) nebo následný (čas budoucí).

2. Relativní časové vztahy v souvětí s VZ lokální, tj. časové relace děje nebo stavu VZ k ději nebo stavu VŘ, mohou být buď současné, nebo nesoučasné. Současné jsou buď lineárně totální, tj. oba jsou pojaty jako časově souběžné v celém časovém rozpětí:

(a) **molj̄aaše s̄q, ideže b̄eaše*,

nebo rámcově punktuální, tj. děj VŘ je pojat jako realizovaný v některém okamžiku děje VZ, který mu tvoří širší časový rámec:

(b) **pomoli s̄q, ideže b̄eaše*.

Nesoučasnost, posloupnost dvou dějů v souvětí s VZ lokální může být vyjádřena buď jako příznaková předčasnost jednoho (implikující následnost druhého):

(c) **molj̄aaše s̄q | pomoli s̄q, j̄amo b̄ě přēz̄de priš̄ylz̄,*

nebo jako příznaková následnost jednoho (implikující předčasnost druhého):

(d) **pr̄ide, ideže chot̄eaše (po)moliti s̄q*.

Tyto časové relace se vyjadřují vzájemnou kombinací morfologických časů a slovesných vidů v souvětí, jen zčásti též lexikálně.

Současnost se vyjadřuje užitím souhlasných absolutních časů v obou větách souvětí, tj. přítomného, minulého nebo budoucího, a nedokonavého vidu ve VZ; přítom imperfektivum ve VŘ implikuje současnost lineárně totální (typu a), kdežto perfektivum současnost rámcově punktuální (typu b).

Příklady současnosti lineárně totální:

Mc 6.56 i *ěmože koližьdo vьchoždaaše. vь vьsi li vь grady. na raspotichь polagaachь nedožьnyje* M, Z

καὶ οὖν εἰεπορευετο εἰς κώμασ ἢ εἰς πόλεις ἢ εἰς ἀγρούς, ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐκίθεσαν τοὺς ἀσθενοῦντας

Mc 6.21 *ideže bo estь sьkronište vaše. tu estь i srdьce vaše* Z, M, A, S

οὖν γάρ ἐστιν ὁ θησαυρός σου, ἐκεῖ ἔσται καὶ ἡ καρδία σου

J 21.18 *chožďaše ěmože chotěaše* Z, A

κερικάτεις οὖν ἦθελες

Příklady současnosti rámcově punktuální:

Mc 5.40 i *vьnide ideže bě otrože leže* Z, M

καὶ εἰσπορευεται οὖν ἦν τὸ παιδρον ἀνακειμένον

Supr 306.16—18 i *pride vь ijerusalimь na město ideže lazarež ležaše*

Ἔρχεται (...) ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις εἰς τὸν τόπον οὖν ὁ Λάζαρος ἔκειτο

Posloupnost se vyjadřuje buď užitím nesouhlasných absolutních časů v každé z obou vět souvětí, nebo — při shodném zařazení dějů obou vět souvětí do minulosti — užitím relativních časů morfologických, a to plusquamperfekta k vyjádření příznakové předčasnosti (typu c) a futura praeteriti, tj. ne zcela ještě gramatikalizovaného spojení pomocného slovesa *chotěti* v některém z tvarů minulého času ve spojení s infinitivem slovesa významového, k vyjádření příznakové následnosti (typu d) (futurum exactum není v tomto typu souvětí doloženo), nebo konečně dokonavým videm přísudkového slovesa ve VZ k vyjádření jeho předčasnosti i při souhlasném užití absolutních časů v obou větách souvětí.

Posloupnost dějů nebo stavů v jednotlivých větách souvětí s VZ lokální je někdy vyjádřena i explicitně s pomocí samostatných lexikálních jednotek, totiž časových adverbii příslušného významu. Jako jediný nositel významu předčasnosti vystupují tyto prostředky v poměrně řídkých případech — pouze v souvětí, jehož VZ i VŘ jsou časově zařazeny souhlasně a v jehož VZ je přísudkové sloveso imperfektivní: **pride, ideže přěže moljaše se*; bez adverbia označujícího předčasnost by dané souvětí vyjadřovalo rámcově punktuální současnost typu b: **pride, ideže moljaše se*. Jinak se časových adverbii tohoto druhu užívá jen jako prostředku pouze doprovodního, uplatňujícího se ve spojení s některým z konstitutivních prostředků předčasnosti.

Příklady posloupnosti vyjádřené užitím nesouhlasných absolutních časů:

L 22.11 *κῶδε εστὶ ὀβιτῆλ' ὤ. ideže pascho sʹ učeniky svoimi sʹnĕmʹ Z, M*

κοῦ ἔστιν τὸ κατάλυμα ὅκου τὸ πάσχα μετὰ τῶν μαθητῶν μου φάγα

L 12.34 *ideže bo estʹ sʹkronište vaše. tu i sʹrʹdʹce vaše bʹdētʹ Z. M*

ὅκου γάρ ἔστιν ὁ θησαυρὸς ὑμῶν, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία ὑμῶν ἔσται

Mt 28.6 *vidita mĕsto. ideže leža ch(rʹst)ʹ Z, M, A, S*

ἴδετε τὸν τόπον ὅκου ἔκειτο

Ps 131.7 *poklonimʹ sʹjĕ na mĕstĕ ideže stoĕste nodzĕ ego Sin*

προσκυνήσομεν εἰς τὸν τόπον, ὃν ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ

Supr 203.24—26 *mĕnĕ ubo želanije jestʹ vʹzʹvratiti sʹjĕ otʹhĕd(u) že jesmʹ pʹrišĕlʹ*

ἔμοι μὲν κατατύμιόν ἐστι τοῦ ὀποστρέφαι ἔθεν ἦλθον

Mc 6.10 *ideže koližʹdo vʹnʹidete vʹ domʹ. tu pʹrĕbʹyvaite M, iždeže koližʹdo Z*

ὅκου ἂν εἰσέλθητε εἰς οἰκίαν

J 7.42 *otʹ vitʹleomʹskago gradʹca. ideže bĕ d(avy)dtʹ pʹridētʹ ch(rʹst)ʹ Z, M*

ἀπὸ Βηθλέεμ τῆς κώμης ὅκου ἦν Δαυὶδ, ἐρχεται ὁ χριστός

Bezesponové věty nominální implikují většinou přezens, proto sem patří i doklady jako

Mc 16.6 *se mĕsto ide bĕ položenʹ M, Z, A*

ἴδε ὁ τόπος ὅκου ἔθηκαν αὐτόν

Protože přezens imperfektivních sloves může nejen označovat aktuální zařazení příslušného děje nebo stavu do okamžiku promluvy, nýbrž mít i platnost časově neaktuální, tj. mimočasovou, obecně časovou, může jeho užití ve VZ lokální vyjadřovat někdy současnost i s nesouhlasným časem ve VŘ, např.

Supr 404.28—29 *běža izde zavistě ne raždajetě se*

φεισγει · σκου φόνος ού τικτει

Supr. 299.17—18 *izdeže ašte da jesi. to pridq ti vь sьně*

σκου ο' δν διαγης, εφισταματ σοι καθ' σκνους

Při absenci prostředků, které by jednoznačně odlišily prézens aktuální od neaktuálního, není relativní časový vztah v souvětí s prézentním tvarem přísudkového slovesa ve VZ místní vždy jednoznačný.

Příklady nesoučasnosti užitím plusquamperfekta (pro vyjádření předčasnosti) a futura praeteriti (pro vyjádření následnosti):

J 20.2 *vidě dьva and(e)la (...) edinogo u glavь. i edinogo u nogu. ideže bě ležalo tělo is(uso)vo M, A*

θεωρεῖ (...) ἕνα πρὸς τοῖς ποσίν, σκου ἐκειτο τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ

Supr 32.6—7 *obrěte je na městě izde ichь bě ostaviłь*

εἶπεν αὐτοὺς ἐν τῷ τόπῳ, ᾧ κατέλειπεν αὐτοῦς

Supr 211.29—212.2 *ona že abije prišьdьša kь pretoru ježe jestь sьdište. izdeže ima běaše povelělь přebьvati*

Supr 236.23—25 *ukrasiže město to. izdeže bě močeničь postradalь*

ἐγράμμισαν τὸν τόπον, ἔνθα ὁ μάρτυς ἐφ- ἔστημεν

Supr 119.6—8 *pojaachq sь himь i doži i do města ideže choičaše sьkopьčati se*

καὶ ἕως τοῦ τόπου, οὗ ἐμελλε τελειοῦσθαι

Příklady nesoučasnosti užitím perfektiva ve VZ (pro vyjádření předčasnosti):

J 4.46 *pride že paky vь kana galileje. ideže sьtvori otь vody vino Z, M*

ἦλθεν ὄν κάλιν εἰς τὴν κανὴ τῆς Γαλιλαί- ας, σκου ἐποίησεν τὸ ὕδωρ οἶνον

J 6.23 *i ini pridq korabli otь tiveriědy. blizь města. ideže eše chlěby Z, M*

ἦλθεν πλοίαρια ἐκ Τιβεριάδος ἐγγὺς τοῦ τόπου, σκου ἔφαγον τὸν ἄρτον

Mt 26.57 *vedoše i k' kaišfē. ar' chiereovi. ideže k'nižnīci. i starci s'bt'raše se* Z, M

ἀπήγαγον πρὸς καταφᾶν τὸν ἀρχιερέα, οὗ
οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ πρεσβυτέρου συνήχ-
θησαν

Supr 67.7—8 *prišed'še staše. ideže i s(ve)tti iz'voliše*

Ἐνθα καὶ οἱ ἅγιοι προεβλόντο

Mt 24.28 *ideže bo ašte b'qdet' trur'. tu s'berq't' se or'bi* S, M, A

οὗ ἐὰν ᾗ τὸ πῦμα, ἐκεῖ συναχθήσονται
οἱ ἄετοί

Příklady předčasnosti vyjádřené lexikálně adverbium přezde nebo prvěje:

J 10.40 *i ide raky na on' pol' iordana. na město ideže bē ioan'.*
prežde kr'stē Z, *izdēže* M

ἦλθεν (...) εἰς τὸν τόπον οὗ ἦν Πῶν-
νης τὸ πρῶτον βαπτίζων

J 6.62 *uzv'ite s(y)na ē(lovēč's)kago. v'chodešta ideže bē prežde* Z, M

θεωρεῖτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνον-
τα οὗ ἦν τὸ πρότερον

Supr 59.30—60.2 *povalē na utrija na rēčē tigr'stē da se obrēšq't'.*
ižde i prvěje bēše

ἐκέλευσεν αὐτοὺς τῇ ἐπιουσῃ εἰς τὸν πο-
ταμὸν Τίγριν εἰσεθῆναι (...) Ἐνθα ὑπῆρ-
χον τὸ πρότερον

Supr 445.26—27 *vidēše ... grob' t'št'. ižde prežde položena vidēše*

εἶδον (...) τάφος κενόν, Ἐνθα πρῶτον τε-
θέντα εἶδον

§ 6.1. Při neutrálním, bezpříznakovém větosledu se v souvětí s VZ lokální, neobjevuje VZ v antepozici. V souladu s původem spojovacích prostředků v tomto typu souvětí z pronominálně relativních adverbii připojují se věty jimi uvozené za jméno nebo nepronominální adverbium VŘ, které určují, respektive za přísudky implikující nějaké lokální určení, ať statické, nebo dynamické (viz § 3.1.); jsou tedy v naprosté většině své VŘ postponovány, např.

J 18.20 *az' v'segda učich' na s'bn'mišti. i v' cr'k'ev(e) ideže vsi*
ijudēi s'bnemlq't' se Z, A, S

ἐγὼ πάντοτε ἐδίδαξα ἐν συναγωγῇ καὶ ἐν
τῇ ἱερῷ, οὗ πάντες οἱ Ἰουδαῖοι συν-
έρχονται

(viz i většinu dosud citovaných dokladů), nebo stojí v interpozici, tj. jsou do své VŘ vloženy, např.

J 7.42 *отъ вителеомьскаго градыца. идеже бѣ d(avy)дѣ придеть
ch(rbst)ъ Z, M, S*

ἀπὸ Βηθλεεμ τῆς κώμης οὐκου ἦν Δαυιδ,
ἔρχεται ὁ χριστός

J 19.41 *бѣ же на мѣстѣ. идеже i propeše. vrъtъръ Z, M, A*

ἦν δε ἐν τῷ τόπῳ οὐκου ἑσταυρώθη, κῆπος

Sama interpozice může mít i motivaci zvláštní; např. v tautosubjektovém souvětí se společným podmětem stojícím v čele celého útvaru před spojovacím prostředkem VZ může jít o subjektivní pořadí, neboť VZ v něm má povahu složky rematické, jako např. v dokladu

J 3.8 *d(u)chъ идеже choštetъ dušetъ Z, M, A*

τὸ πνεῦμα οὐκου θέλει κνεῖ

2. Antepozice VZ je sice možná rovněž, ale její příznakovost je signalizována specifickým konstrukčním prostředkem: VŘ v apodozi je uvozena korelativně demonstrativním adverbium, srov. *joduže — todu* ze Supr 251.4—6, cit. výše v § 3.1., a zejména doklady s *tu* v apodozi, jako např.

J 12.26 *ideže esmъ azъ. tu i sluga moi bōdetъ Z, M, A, S*

οὐκου εἰμι ἐγώ, ἐκεῖ καὶ ὁ δίακονος ὁ ἐ-
μὸς ἔσται

(další doklady viz § 3.1.).

Kromě *tu* s lokálním významem může se však v tomto souvětí s antepozicí VZ objevit i *to* uvozuující postponovanou VŘ, např.

Supr 334.4—5 *ižde bo chotěnije sęprotivъ byvaje. to i drъžešteje
strasti umъ plěnu byvajetъ*

Ἐνθα δὲ βοδλησις ἀντικραττεται, καὶ τοῦ
κατασχόντος καθήματος ἡ γνάμη λείψυρον
γίνεται

Supr 206.17—19 *ižde jesta drъva ili trije sębrani vrъ moje imę.
to tu jesmъ posrědu ichъ*

οὐκου δ' ἂν εἰσιν δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι
(...), ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν

Viz též mimo kánon ŽK 6 (Lavrov 8.10) *a ideže sego znamenja něstъ vrъněudu, to s těmi sutъ vrъnutъrъ*.

Toto *to* nemá však význam lokální, nýbrž je to deiktické citoslovce s upozorňovací funkcí. Je proto pravděpodobné, že i ono *tu*, etymologicky s ním příbuzné, zachovávalo si stopy téhož významu, takže *tu*, stejně jako *to*, uvozuující postponovanou VŘ měly označit její obsah jako neočekávaný,

překvapující, nový, že tedy měly funkci signálu její rematické povahy. Ojedinělý případ s *tu* v protázi (Ps 52.6 Sin — viz výše § 3.1.) by pak představoval tutéž konstrukci se sledem subjektivním.

Vzácné doklady s antepozicí VZ bez *tu*, *to* apod. v postponované VŘ mohou mít rovněž motivaci v aktuálním členění textu, zejména při jeho konstruování na sémantických kontrastech nebo opozicích, jako např.

J 14.3 *ποιῶτε ὑψὺς ἐμὲ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἵνα ἴδωμαι τὸ πρόσωπόν σου* Z, M, A, S

καταληφθῆναι ἐμὲ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα ἴδωμαι
ἐμὲ ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε

§ 7.1. Přísudek VZ lokální je běžně vyjádřen určitým tvarem slovesným, jehož morfologický čas a slovesný vid se podílejí na absolutním i relativním časovém zařazení jejího děje nebo stavu (viz § 4.).

2. VZ lokální je řídce doložena i s přísudkem nominálním, viz výše citované doklady ze Supr 372.27—29 a 400.19 (§ 3.1.). Téhož původu je rovněž vzácně doložený přísudek participiální v souvětí tautosubjektovém, srov.

L 19.21 *ῥῆμα λαβὼν ἵνα ἴδωμαι τὸ πρόσωπόν σου* Z, M, A

λαβὼν τὸ ῥῆμα ἵνα ἴδωμαι

L 19.21 *ῥῆμα λαβὼν ἵνα ἴδωμαι τὸ πρόσωπόν σου* A, M, Z

λαβὼν τὸ ῥῆμα ἵνα ἴδωμαι

Supr 506.29—30 *ne tu že abye izde i priimše ... prichodimъ*

μη εὐθέως ἄμα τῷ δεξασθαι (...) προσερχώμεθα

O synonymičnosti přísudku vyjádřeného participiem a verbem finitem svědčí varianty z evangelií, jako

Mt 25.26 *ῥῆμα λαβὼν ἵνα ἴδωμαι τὸ πρόσωπόν σου* A, M, S

λαβὼν τὸ ῥῆμα ἵνα ἴδωμαι

Mt 25.24 *ῥῆμα λαβὼν ἵνα ἴδωμαι τὸ πρόσωπόν σου* Z, M, S, ῥῆμα λαβὼν ἵνα ἴδωμαι

λαβὼν τὸ ῥῆμα ἵνα ἴδωμαι

Participiální přísudek po relativech a interrogativech vůbec je bezpečně doložen jak v staroslověnštině, tak i v ostatních starších slovanských jazycích (VEČERKA, 1961, s. 99—105).

3. Ojediněle je též doložen infinitivní přísudek (deliberativní) ve VZ lokální uvozené spojovacím výrazem interrogativního původu, srov.

Supr 432.25—26 *ῥῆμα λαβὼν ἵνα ἴδωμαι τὸ πρόσωπόν σου*

ὁ μὴ θέλων τὸν οὐρανὸν ἴδωμαι

LITERATURA

- BAUER, J.: K vývoji vztazných vět v slovanských jazycích. *Slavica Slovaca*, 2, 1967, s. 297—320.
- BARTULA, Cz.: Elementy prasłowiańskiego zdania złożonego w języku staro-cerkiewno-słowiańskim. In: *Z polskich studiów slawistycznych*. Seria 4. *Językoznawstwo* (separát s. a.), s. 5—11.
- BUJUKLIEV, I.: Antecedentna pozicija i atrakcija na odnositelnoto mestoimenie v starobalgarski ezik. In: *Izvestija na Instituta za balgarski ezik BAN*, kn. 16, 1968, s. 411 až 416.
- BUJUKLIEV, I.: Struktura na odnositelnite izrečenija v Kirilo-Methodievija prevod na evangelskija tekst. In: *Konstantin-Kiril Filosof*, Sofija 1969, s. 389—401.
- BUJUKLIEV, I.: K vývoju a ustáleniu vztažných viet v starobulharčine. *Slavica Slovaca* 5, 1970, Nr. 3, s. 257—263.
- BUJUKLIEV, I.: Razvoj na odnositelnite izrečenija s väveždašti vrážki ot K^w-osnovi i sädbata na iže v slavjanskite ezici. In: *Zakonomernosti na razvitieto na slavjanskite ezici*. Sofija 1977, s. 83—120.
- DOGRAMADŽIEVA, E.: Sistema na stroabalgarskite lokalni säjuzni narečija. *Izvestija na Instituta za balgarski ezik BAN*, kn. 19, s. 641—646 (separát s.a.).
- DOGRAMADŽIEVA, E.: Säjuzna funkcija na odnositelnite i väprositelnite narečija za mjasto v starobalgarskija ezik. In: *Konstantin-Kiril Filosof*. Dokladi ot simpoziuma, posveten na 1100-godišninata ot smärta mu. Sofija 1971, s. 165—183.
- DOGRAMADŽIEVA, E.: Modalni relativni izrečenija v starobalgarski. In: *Slavističen sbornik*, Sofija 1973, s. 107—116.
- GÁLÁBOV, I.: Käm istorijata na odnositelnite mestoimenija v balgarskija ezik. In: *Ezikovedski izsledvanija v čest na Stefan Mladenov*. Sofija 1957, s. 65—72.
- GONDA, J.: The Original Character of the Indo-European Relative Pronoun *to-*. *Lingua*, 4, 1954, s. 1—41.
- GONDA, J.: Notes on the Indo-European *kui-* and *kue-* Pronouns. *Lingua*, 4, 1954, s. 241—285.
- KOPEČNÝ, F.: Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Sv. 1. Předložky, koncové partikule. Praha 1973. Sv. 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia. Praha 1980.
- KURZOVÁ, H.: Der Relativsatz in den indoeuropäischen Sprachen. *Rozpravy ČSAV, řada společenských věd*, Nr. 91, seš. 2. Praha 1961.
- SLOVNÍK jazyka staroslověnského. Praha, ed. ČSAV, od 1958.
- SŁONSKI, St.: Die Übertragung der griechischen Nebensatzkonstruktionen in den altbulgarischen Sprachendmälern. Kirchhain 1908.
- VAILLANT, A.: Rukovodstvo po staroslavjanskomu jazyku. Moskva 1952.
- VEČERKA, R.: Syntax aktivních participií v staroslověnině. Praha 1961.
- VEČERKA, R.: Souvětí se závislými větami relativními v staroslověnině. *Slovo* 32—33, Zagreb 1983, s. 15—52.

Pro potreby této práce jsem použil i listkového materiálu z kartotéky Slovníku jazyka staroslověnského, uloženého v příslušném oddělení ÚJČ ČSAV v Praze.

Korekturní poznámka: Monografie E. DOGRAMADŽIEVA: *Obstožatelstvenite izrečenija v knižovnija starobalgarski ezik*, Sofija 1984, vyšla poté, co tato stať již byla odevzdána redakci a číslo Sborníku prací bylo redakčně uzavřeno; nemohla být proto v stati citována.

SATZGEFÜGE MIT ABHÄNGIGEN LOKALSÄTZEN IM ALTKIRCHENSLAVISCHEN

Die abhängigen Lokalsätze (AL) bezeichnen die räumliche Situation des Geschehens oder Zustandes, die den Inhalt ihrer Hauptsätze bilden. Diese Situation kann entweder statisch (**Petrъ бѣ тамо, идеже бѣ Toma*) oder aber dynamisch, u. zw. lativ (**Petrъ бѣ тамо, јаможе иде Toma*), oder ablativ (*Petrъ бѣ тамо, отъ ѣдуже иде Toma*) gefasst werden (§ 1.). Weil nun die Bindemittel, mit denen die AL angeführt werden, nichts anderes als lokale Relativadverbien sind (§ 2.), drücken sie — als solche — die referenzielle Identität mit

einem adverbialen Ausdruck im Hauptsatz aus, u. zw. (a) mit einem Adverbium: **bě tamo, ideže sta*, oder (b) mit einem durch einen Präpositionalkasus ausgedrückten Adverbiale (d. h. „ad sensum“) **bě na městě, ideže sta*; (die Verbindung „ad formam“ stellt den echten „adjektivischen Relativsatz“ dar: **bě na městě, na němže sta*). Den letzten Subtyp (c) der AL bildet die Konstruktion ohne das Beziehungswort im Hauptsatz: **bě, ideže sta* (§ 3.). Die Verallgemeinerung der im AL beschriebenen lokalen Umstände im Sinne einer gewissen Willkürlichkeit, was die räumliche Situierung betrifft, oder im Sinne einer generellen räumlichen Distribution, wird — ähnlich wie auch bei den üblichen Relativa — durch die Verbindung der diesbezüglichen Bindewörter mit den Partikeln *koliždo, ašte, ašte da* ausgedrückt (§ 4.). Die Zeitrelationen zwischen den Sätzen im Satzgefüge mit AL sind 1. gleichzeitig, u. zw. einerseits „total“, im ganzen Verlauf der Zeitspanne: **moljaše se, ideže běaše*, und andererseits im breiteren zeitlichen Rahmen „punktuell“: **pomoli se, ideže běaše*, und 2. ungleichzeitig, u. zw. merkmalthaltig vorzeitig: **moljaše se | pomoli se, jamo bě přězde přišel*, und merkmalthaltig nachfolgend: **pride, ideže choťaše (po)moliti se* (§ 5.). Die merkmallose Satzfolge kennt die Anteposition des AL, mit der Ausnahme spezieller Konstruktionen mit *tu*, bzw. *to* in der Apodosis, fast nicht (§ 6.). Im Prädikat der AL sind zwar selten, doch ganz zuverlässig auch blosser Partizipia belegt — ähnlich wie nach den Relativ- und Interrogativpronomina überhaupt (§ 7.).